

УДК 159.9:37.047

Станіслав Борисович ОЛЕКСІЄНКО,
*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

Людмила Вікторівна GERMAN,
*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України, м. Київ*

ЗНАЧУЩІСТЬ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті висвітлюється значення комунікативного компонента в професійно-психологічній підготовці фахівців правоохоронної діяльності. Виокремлюються чинники успішного виконання завдань службової діяльності співробітників правоохоронних органів у межах міжособистісної взаємодії з різними категоріями населення. Підготовка до професійної діяльності передбачає застосування плановірних та організованих заходів, спрямованих на засвоєння особистістю професійних знань, оволодіння необхідними вміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професії. Автори акцентують увагу на тому, що правоохоронна діяльність належить до суб'єкт-суб'єктної, тобто досягнення її цілей відбувається в системі "людина-людина". Відповідно успішність такої діяльності багато в чому визначається умінням грамотно і професійно будувати своє спілкування.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, професійна підготовка, психологічна складова, комунікативна компетентність, міжособистісна взаємодія, психологічний вплив.

© Олексієнко С. Б., Герман Л. В.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах соціально-політичної нестабільності в нашій країні особливого значення набуває психологічна складова підготовки працівників правоохоронних органів, яким доводиться все частіше діяти у складних, екстремальних умовах. Такі фахівці повинні вміти адекватно оцінювати ситуацію та бути психологічно готовими до швидкого й адекватного прийняття рішень в умовах дефіциту часу, у ситуаціях психологічної напруги й інтелектуального навантаження.

Зазначені умови вимагають від правоохоронців здатності аналізувати і прогнозувати наслідки своїх дій; емоційної врівноваженості; рішучості та поважного ставлення до людей тощо. Тому якісне виконання правоохоронцями професійно-службових завдань вимагає не лише наявності необхідних індивідуально-психологічних властивостей, а й спеціальної психологічної підготовки, яка визначає не лише якість та обсяг засвоєних знань і вмінь, а й передбачає розвиток особистості та реалізацію унікальних людських можливостей.

У процесі навчання у майбутніх правоохоронців повинні не просто формуватися високоякісні професійні знання та вміння, а й відбуватися усвідомлення реального зв'язку характеристик професійної діяльності з параметрами суспільної та особистісної значущості. Цілі навчання не завжди відображають повною мірою соціальні функції майбутньої практичної діяльності і в результаті формуються поняття теоретичного характеру, які при зіткненні з реальними умовами не можуть правильно зорієнтувати фахівця на конструктивне вирішення поставлених професійних завдань.

Проблеми, пов'язані з можливістю здійснення психологічного впливу в процесі міжособистісної взаємодії для досягнення своїх професійних цілей виникають у спеціалістів різних професій, де ключовою фігурою є людина. Не є виключенням і співробітники правоохоронних органів. Оскільки основним засобом і умовою успішності їх роботи є професійне спілкування з різними категоріями осіб, тому основний акцент у професійній підготовці необхідно робити саме на комунікативній сфері. Адже в процесі професійної діяльності фахівців-правоохоронців більшість службових завдань пов'язані саме з безпосереднім спілкуванням.

Тому проблема комунікативної складової у професійно-психологічній підготовці правоохоронців є актуальною й потребує системних наукових розробок відповідно до вимог сьогодення.

Дослідження у сфері психологічної та професійно-психологічної підготовки розпочинаються у вітчизняній психологічній науці, починаючи з кінця 1950 – початку 1960 рр. Різні трактування і визначення цих понять

часто пов'язані зі специфікою розглянутої професійної діяльності в кожному конкретному випадку. Адже психологічна підготовка повинна максимально враховувати індивідуальні особливості того, кого навчають, а також закономірності виникнення й протікання психічних процесів, характерних для конкретної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми та на які опираються автори. Питаннями професійної підготовки фахівців займалися Г. Голубев, Е. Клімов, К. Платонов, які вивчали умови і фактори професійного самовдосконалення, підвищення кваліфікації, розвитку професійних умінь та навичок. У роботах О. Столяренка, О. Тімченка здійснений аналіз процесу психологічної підготовки з урахуванням особливостей діяльності конкретних фахівців; дослідження Я. Гур'янова, А. Журавля, І. Новака, Є. Потапчука присвячені особливостям психологічної підготовки співробітників прикордонних військ. Проблема психологічного забезпечення професійної діяльності правоохоронців були присвячені дослідження багатьох українських вчених, а саме: Н. Іванової, Ю. Ірхіна, Я. Кондратьєва, М. Корольчука, В. Манька, І. Юрас, В. Юрченка та ін.

Отже, успішне виконання професійної діяльності передбачає насамперед високий ступінь психологічної та професійної готовності особистості, тому важливою та невід'ємною частиною професійної підготовки співробітників правоохоронних органів є психологічний компонент, який потребує всебічного вивчення.

Метою статті є висвітлення значущості комунікативної складової у професійно-психологічній підготовці фахівців правоохоронних органів.

Виклад основного результату дослідження. Підготовка до професійної діяльності передбачає застосування планомірних та організованих заходів, спрямованих на засвоєння особистістю професійних знань, оволодіння необхідними вміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професії [1]. Крім того, підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без урахування специфіки умов і вимог діяльності, що ставляться до особистості спеціалістів. Не викликає сумнівів, що однією з важливих складових у професійній діяльності правоохоронців є комунікативна.

Психологічна підготовка співробітників правоохоронних органів спрямована на формування в особистості необхідних для виконання завдань службової діяльності психічних якостей, професійно важливих знань, умінь і навичок [2; 3]. Сама психологічна підготовка обумовлена особливостями

професійної діяльності правоохоронців. Відповідно до цього зміст психологічної підготовки має характеризуватися чітко вираженою професійною спрямованістю. Адже саме професійна спрямованість визначає розуміння і внутрішнє прийняття майбутнім правоохоронцем цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів та характеризується стійкістю/нестійкістю, домінуванням соціальних або вузькоособистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою.

Правоохоронна діяльність належить до суб'єкт-суб'єктної, тобто досягнення її цілей відбувається в системі "людина-людина". Відповідно успішність такої діяльності багато в чому визначається умінням грамотно і професійно будувати своє спілкування. Правоохоронець як суб'єкт різноманітних міжособистісних контактів бере активну участь у різних видах ділового спілкування. Йому постійно доводиться вступати в контакт з різними категоріями співрозмовників: особами з кримінального середовища, бізнесменами, посадовцями, керівниками місцевих органів влади, представниками ЗМІ тощо. Від того, наскільки вміло співробітник входить з ними у контакт, швидко й успішно це робить, залежить і кінцевий результат його роботи. Уміння викликати до себе прихильність людини, завоювати її довіру дасть змогу встановити довірчі взаємини, одержати від неї достовірну оперативну значущу інформацію.

Ураховуючи той факт, що компетентність у спілкуванні працівників правоохоронної сфери виконує провідну роль під час виконання службових завдань, можна зробити висновок, що в процесі професійної підготовки цей напрям є пріоритетним.

Відомий дослідник у галузі юридичної психології Ю. Чуфаровський [6] вважає, що для здійснення успішного професійного спілкування правоохоронці повинні враховувати три основних положення: уміння зацікавити співрозмовника темою розмови, створення під час зустрічі атмосфери невимуженості та довіри, коректне й адекватне застосування методів психологічного впливу під час надання необхідної інформації. Для успішного вирішення службових завдань співробітникам правоохоронних органів недостатньо володіти основами юридичних та психологічних знань, а й необхідно отримати цілеспрямовану спеціальну психологічну підготовку.

Професійне спілкування співробітника правоохоронних органів організовується відповідно до законів спілкування в цілому, але має певну специфіку, зумовлену змістом вирішуваних завдань. У процесі міжособистісного спілкування правоохоронець займає активну позицію: він висту-

пає ініціатором розмови, створює необхідну атмосферу, задає тон розмови, спонукає співрозмовника до відвертості, викликає до себе почуття довіри, отримує інформацію від осіб, до яких він особисто може не відчувати ні симпатії, ні прихильності, ні навіть бажання спілкуватись надалі.

У професійній діяльності правоохоронця не рідкими є випадки, коли співрозмовник неприємний з якихось особистісних міркувань, але є цінним джерелом інформації. У таких випадках співробітник правоохоронних органів не лише зобов'язаний продовжувати з ним контакти, а й як професіонал не має права зовні демонструвати співрозмовнику своє негативне ставлення до нього.

Разом з тим слід ураховувати, що у процесі спілкування наявність владних повноважень провокує їх носія на роль "господаря становища", людини, яка задає тон і контролює хід розмови. Спілкування в такому стилі може бути ефективним з особою, яка погано орієнтується в питаннях, що обговорюються, має низьку самооцінку або інші індивідуально-психологічні властивості, що змушують її займати пасивну позицію в розмові. Зрозуміло, що залежно від особистості партнера по спілкуванню і конкретної ситуації правоохоронець повинен уміти грати різні соціально-психологічні ролі.

Психологічними умовами реалізації конструктивної стратегії впливу виступає діалог та обопільна відвертість. Адже діалог заохочує людей висловлюватись, спонукає слухати, сприяє уточненню власної позиції. Як відомо, діалог означає – думати, вирішувати проблеми, шукати рішення разом. Діалог як відкритий з обох боків процес передбачає не тільки високий рівень психологічної культури сторін, але й той факт, що ведення діалогу необхідно постійно навчатися кожній стороні. Крім цього, повинні бути організовані умови для такої діалогічної взаємодії, які передбачають спонтанність і природність у вираженні суб'єктивних емоцій та почуттів між партнерами по спілкуванню; безумовне позитивне ставлення до інших людей взагалі та партнера по спілкуванню зокрема, що є умовою для рівноправної взаємодії; емпатичне розуміння один одного протягом взаємодії [3].

Сьогодні психологи пропонують декілька типологій стратегій взаємодії, основними критеріями в яких є ставлення до партнера по спілкуванню як до суб'єкта або як до об'єкта. Цікавою є типологія, запропонована Є. Доценком. Автор виокремлює п'ять рівнів установок на взаємодію у міжособистісних відносинах: домінування, маніпуляцію, суперництво, партнерство та співдружність [2].

1. Домінування характеризується формуванням ставлення до партнерів по спілкуванню як до засобу досягнення особистих цілей, ігнорування їх інтере-

сів і намірів. Стосункам між учасниками взаємодії на такому рівні притаманні відверті, без маскуванню, потяги до одержання однобічної користі, пригнічення опонента, формування покори з його боку. При такому стилі спілкування можуть застосовуватись як відверте навіювання, так і накази.

Така стратегія найбільш ефективна в екстремальних ситуаціях, де необхідне прийняття та виконання важливих для збереження системи рішень в умовах дефіциту часу, а також при регламентації ієрархічних відносин у таких системах.

2. Маніпулювання – це прихована форма впливу, яка використовується для досягнення однобічного виграшу. Найбільш частими способами впливу на цьому рівні стають провокування, обдурювання, інтрига та натяк. Кінцева спрямованість маніпулятивного впливу диктується прагненням маніпулятора перекласти відповідальність за ситуацію на свою жертву.

3. Суперництво. Партнер по взаємодії уявляється небезпечним та непередбачуваним, силу якого необхідно враховувати. Інтереси іншого враховуються в тій мірі, у якій це диктується завданнями боротьби з ним. Засобами ведення такої боротьби можуть бути окремі види “тонкої” маніпуляції, чергування відкритих та закритих прийомів впливу, тимчасові тактичні угоди.

4. Партнерство базується на формуванні ставлення до партнера по спілкуванню як до рівного, думку якого необхідно враховувати. Рівноправні або обережні відносини, узгодженість своїх інтересів та намірів. Головні засоби впливу базуються на договорі, який, з одного боку, виступає засобом об’єднання, а з іншого – засобом здійснення тиску.

5. Співдружність. На цьому рівні взаємодії формується позитивне ставлення до партнера як до самоцінності. Виявляються потяги до сумісної діяльності, об’єднання зусиль для досягнення близьких або співпадаючих цілей. Головним інструментарієм взаємодії виступає згода (консенсус).

Успішній міжособистісній взаємодії передують здатність правоохоронця до реалізації психологічного впливу – сутнісної характеристики життєдіяльності, оскільки робота фахівців персоніфікованої системи “людина-людина” пов’язана з регуляцією поведінки інших людей. Відомий науковець В. Куликов розглядає психологічний вплив як структурну одиницю, компонент спілкування [4]. За своєю сутністю він є “проникненням” однієї особистості у психіку іншої. Мета і результат цього проникнення – це зміни, перебудова індивідуальних чи групових поглядів, відносин, мотивів, станів, настанов.

У ході професійного спілкування співробітник правоохоронних органів здійснює комплексний вплив на джерело інформації таким чином, щоб

забезпечити ефективність взаємодії, отримати необхідну інформацію та виконати певні професійні завдання.

Здійснення психологічного впливу правоохоронця на певну особистість у межах досягнення професійних цілей є однією з важливих складових успішності професійної комунікації співробітника-правоохоронця. Уміння здійснювати ним психологічний вплив містить не лише правильний підбір прийомів і методів, а й визначення цілей, завдань і змісту впливу у процесі безпосереднього спілкування.

Кожна ситуація здійснення психологічного впливу унікальна, тому вимагає певної підготовки для його реалізації. Одним із найважливіших критеріїв успішності здійснення психологічного впливу є відповідна реакція на нього об'єкта впливу. У професійній діяльності співробітник правоохоронних органів має справу з безпосереднім спілкуванням, при якому існує більше каналів для встановлення зворотного зв'язку, за допомогою яких він має змогу отримати додаткову інформацію про ступінь прийняття змісту впливу об'єктом спілкування, його реакції на цей зміст.

Для того щоб досягти ефекту активно сприйнятого впливу, правоохоронець повинен допомогти об'єкту впливу усвідомити нюанси та особливості цього процесу. Тобто об'єкт впливу має співставити свої інтереси, цінності та цілі зі змістом тих ідей, образів, символів та ідеалів, за допомогою яких буде здійснювати вплив співробітник правоохоронних органів [1; 5]. Для того щоб вплив був довготривалим та ефективним, об'єкт повинен відчувати свободу вибору, а не факт протистояння з суб'єктом впливу. Цей вибір пов'язаний з новими можливостями, що дадуть змогу об'єкту по-іншому думати, відчувати, діяти. Тобто під час здійснення психологічного впливу відбувається не спрощення цього вибору, а виникає усвідомлення певних подій, зорієнтованість у конкретній ситуації, визначення підстав для вибору.

Вплив буде результативним лише у тому випадку, коли він активно сприймається об'єктом, тому правоохоронець має забезпечити психічну активність особи, на яку цей вплив спрямований. Для того щоб в останнього виникло бажання виконати певні дії, яких від нього очікує співробітник, у першу чергу потрібно досягти з ним взаєморозуміння, без якого неможливо схилити його до іншої точки зору. Для цього слід урахувати загальні закономірності психіки людини та її розвиток. Потрібні знання про закономірності засвоєння людиною інформації, особливості її сприймання в процесі спілкування, про фактори, що впливають на активізацію процесу засвоєння інформації, на хід мислення, про вплив емоційних процесів на мисленеву діяльність.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо:

психологічна підготовка є складовою частиною професійної підготовки фахівців будь-якої діяльності, але для співробітників правоохоронних органів вона повинна бути невід'ємною частиною, кінцевим результатом якої є професійно-психологічна готовність до професійної діяльності з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів;

враховуючи суб'єкт-суб'єктний характер правоохоронної діяльності, маємо констатувати провідну роль цілеспрямованої комунікативної підготовки співробітників правоохоронних органів як складову їх професійно-психологічної підготовки. Також необхідно наголосити на необхідності постійного вдосконалення комунікативних якостей та самовдосконалення правоохоронця, адже володіння лише основами психологічних знань не гарантує досягнення бажаного результату в контексті професійної інтеракції.

Список використаної літератури

1. Вердербер Р. Психология общения. Полный курс / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб. : Пройм-Евроснак, 2006. – 412 с. – (Психология – лучшее).
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко – М. : ООО “ЧеРо”; Изд-во МГУ, 2007. – 342 с.
3. Иванова Н. Г. Психологічні основи підготовки фахівців екстремальних професій / Н. Г. Иванова // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків, 2010. – Вип. 7. – С. 148–157.
4. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 576 с.
5. Колесніченко О. С. Психологічний аналіз процесу підготовки працівників МНС до діяльності в екстремальних ситуаціях / О. С. Колесніченко // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків, 2010. – Вип. 7. – С. 371–378.
6. Куликов В. Н. Прикладное исследование социально-психологического воздействия / В. Н. Куликов // Прикладные проблемы социальной психологии. – М. : Наука, 1983. – С. 158–172.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2015

Алексеев С. Б., Герман Л. В. Значимость коммуникативной составляющей в профессионально-психологической подготовке правоохранителей

В статье раскрывается значение коммуникативного компонента в профессионально-психологической подготовке специалистов правоохранительной деятельности. Выделяются основные составляющие успешного ис-

полнения задач служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов в рамках межличностного взаимодействия с разными категориями лиц.

Подготовка к профессиональной деятельности предполагает применения планомерных и организованных мероприятий, направленных на усвоение личностью профессиональных знаний, овладение необходимыми умениями и навыками, формирование профессионально важных качеств личности, которые соответствуют требованиям профессии. Авторы делают акцент на том, что правоохранительная деятельность относится к субъект-субъектной, то есть достижение ее целей происходит в системе “человек-человек”. Соответственно успешность такой деятельности много в чем определяется умением грамотно строить свое профессиональное общение.

Ключевые слова: *правоохранительная деятельность, профессиональная подготовка, психологическая составляющая, коммуникативная компетентность, межличностное взаимодействие, психологическое воздействие.*

Oleksiienko S., Herman L. **Significance of communicative component in professional psychological training of law enforcement specialists**

The article highlights the importance of the communicative component in the professional psychological training of law enforcement. To identify the factors of successful performance of the tasks of the service activities of law enforcement officers in the context of interpersonal interaction with different categories of the population. Analysis of the activity of specialists of extreme professions suggests that psychological training of employees of law enforcement bodies aimed at developing the personality necessary to perform the tasks of service activities of the mental qualities, professionally important knowledge, abilities and skills. Itself psychological preparation due to the peculiarities of professional activity of law enforcement officers. Accordingly, the content of psychological training should be clearly defined professional orientation. The author focuses on what law enforcement refers to the subject-subject, that is achieving its objectives occurs in the system “man-man”. Accordingly, the success of such activities is largely determined by the ability to competently and professionally to build their fellowship. In addition, Herman L. V. notes for a law enforcement officer it is not only important to communicate, but to be able to use the methods of persuasion, suggestion, infection, manipulation to make a psychological impact, which aims to encourage the impact of the object to the adoption indirectly imposed ideas, changes in emotional state, attitude to something or someone like that. At the end

of the article the author argues that: – first-psychological preparation is an integral part of professional training of any activity, but for law enforcement it should be an integral part, whose end result is a professionally-psychological readiness for professional activity taking into account objective and subjective factors; – secondly – given the subject-subject nature of law enforcement must acknowledge the leading role of targeted communication training for law enforcement officers as part of their professional psychological training. Also noteworthy is the need for continuous improvement of communicative skills and self-improvement of law enforcement, because the possession of only the basics of psychological knowledge does not guarantee achievement of the desired result in the context of professional interaction.

Keywords: *law enforcement activity, professional training, psychological component, communicative competence, personal interaction, psychological influence.*